

Fecr Yayınları: 354

İSLAM'IN İLK MARJİNALLERİ
GULAT-I ŞİA

Doç. Dr. Ali AVCU

© FCR Yayın Reklam Bilgisayar San. ve Tic. Ltd. Şti.
(Sertifika no:13178)

Kapak ve Mizanpaj
FCR

Baskı ve Cilt
ANKARA ÖZGÜR WEB OFSET
MATBAACILIK SAN. TİC. LTD. ŞTİ.
Ostim OSB Mh. 1250 Cd. No: 24 Yenimahalle/ANKARA
Tel: 0312.385 70 77 (Sertifika no: 34333)

1. Baskı: Nisan 2020

ISBN: 978-605-7570-91-8

FCR YAYIN REKLAM BİLGİSAYAR SANAYİ ve TİC. LTD. ŞTİ.
Hacı Bayram Mah. Boyacılar Sk. No: 14/1 Ulus-Altındağ/ANKARA
Tel: (0 312) 310 08 60 - Fax: (0 312) 311 47 89
web: www.fcr.com.tr • e-mail: fcr@fcr.com.tr

İSLAM'IN
İLK MARJİNALLERİ
GULAT-I ŞİA

Doç. Dr. Ali AVCU

Ankara 2020

Doç. Dr. Ali AVCU

1977 yılında Adana'da doğdu. 1994 yılında Adana İmam Hatip Lisesi'nden, 1999 yılında da OMÜ İlahiyat Fakültesi'nden mezun oldu. OMÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü'nde Prof. Dr. Ahmet TURAN'ın danışmanlığında 2002 yılında *İmâmiye Şîası'nda İmâmet Anlayışının Doğuşu* adlı teziyle yüksek lisansını; danışmanlığını Prof. Dr. Hasan ONAT'ın yaptığı *Karmatîliğin Doğuşu ve Gelişim Süreci* adlı teziyle de 2009 yılında Ankara Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü'nde doktorasını tamamladı. *Horasan-Maveraünnehir'de İsmailîlik* isimli doçentlik çalışmasıyla 2015 yılında doçent unvanını aldı.

Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi'nde İslam Mezhepleri Tarihi Anabilim Dalı'nda Öğretim Üyesi olarak görev yapmakta olan Ali AVCU, evli ve üç çocuk babasıdır. Özellikle İslam düşüncesinin Ortadoğu kültürleriyle ilişkisi, Bâtınîlik, İsmailîlik, Karmatîlik konularında uzmanlaşmış olan yazarın *Karmatîliğin Doğuşu ve Gelişim Süreci* ile *Horasan-Maveraünnehir'de İsmailîlik* isimli kitapları bulunmaktadır. Yazarın İsmailîlik, Bâtınîlik, Bâtınîlik-terör ilişkisi, Bâtınîlik-tasavvuf ilişkisi, bâtinî epistemoloji gibi konularında yayımlanmış bilimsel makaleleri; İngilizce ve Arapça'dan çevirileri bulunmaktadır.

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ	7
GİRİŞ	11
1. ARAŞTIRMANIN KAYNAKLARI	11
2. ARAŞTIRMANIN EVRENİ VE YÖNTEMİ	21
3. KAVRAMSAL ÇERÇEVE	26
3.1. Gulat	26
4. MARJİNAL ŞİİLİĞİN MERKEZİ: KÜFE	39

BİRİNCİ BÖLÜM

MARJİNAL ŞİİLİĞİN TARİHİ SEYRİ	47
1. MARJİNAL ŞİİLİĞİN ÖNDERİ: KEYSANİYE	47
1.1. Muhtar es-Sakafi Hareketi ve Keysaniye'nin Ortaya Çıkışı	48
1.2. Muhammet b. el-Hanefiye Sonrası Keysaniye	68
1.2.1. Kerbiye	71
1.3. Ebû Haşim Dönemi ve Haşimiye	78
1.3.1. Beyaniye	84
1.3.2. Harbiye/Harisiye	89
1.3.3. Abdullah b. Muaviye ve Cenahiye	95
1.4. Muhammet b. Ali ve Abbasi Daveti	106
1.4.1. Hidaşiye	112
1.4.2. Rizâmiye-Ravendiye-Ebû Müslimiye	117
2. MUĞİRİYE	125
3. MANSÜRİYE	138
4. HATTABİYE	146
5. ALBÂİYE- BEŞİRİYE-MUHAMMİSE	177

İKİNCİ BÖLÜM

MARJİNAL ŞİİLERİN TEMEL GÖRÜŞLERİ	183
1. ULÛHİYET ANLAYIŞLARI	185
2. EVREN VE İNSAN ANLAYIŞLARI	218
2.1. Tanrının Seçilmiş Çocukları	228
2.1.1. Dini Bir Ritüel Olarak Terör	241
2.2. İlahî Bir Güç Olarak İsm-i Azam Sırrı	244
2.2.1. Tahta Kılıç	249

3. NÜBÜVVET ANLAYIŞLARI -----	252
3.1. Vahiy Anlayışları-----	264
4. İMAMET ANLAYIŞLARI -----	267
4.1. Devrî Tarih Anlayışları-----	280
4.2. Bâtınî Tevil -----	285
5. ŞERİATIN NESHİ, İBAHA VE MUMSÖNDÜ İDDİALARI -----	299
6. HARF VE SAYI GİZEMCİLİĞİ-----	314
7. GİZLİ İLİM VE CİFİR ANLAYIŞLARI-----	319
8. SIR SAKLAMAK VE TAKİYE ANLAYIŞLARI -----	322
9. MEHDÎ ANLAYIŞLARI -----	330
10. AHİRET ANLAYIŞLARI-----	350
10.1. Hulul Anlayışları -----	361
SONUÇ -----	369
KAYNAKÇA -----	377

ÖNSÖZ

Gulat-1 Şia, İslam toplumunda pek çok ilki gerçekleştirmiş bir topluluktur. Her şeyden önce Şiiliğin kurucuları onlardır. İslam tarihinde imamet ve mehdi anlayışlarını ilk geliştirenler, tenasüh ve devir inancını, Hz. Ali'nin ve diğer bazı şahısların ilahlığını ilk kez iddia edenler onlardır. Farklı bir cennet, cehennem, ahiret, kozmoloji, kozmogoni ve insan anlayışı geliştirerek diğer İslam fırkalarından ayrılmışlardır. Bu farklı anlayışları nedeniyle muhalifleri tarafından onlara, beşerin ilahlığını iddia ettikleri, Hz. Ali'yi Hz. Muhammet'ten üstün gördükleri; kendileri hakkında nübüvvet ve ulûhiyet iddiasında buldukları; şeriatı iptal edip her türlü ahlaksızlığı meşru gördükleri; cenneti, cehennemi ve ahireti inkâr ederek bu dünyanın ebedi olduğuna inandıkları gibi pek çok marjinal görüş nispet edilmiştir.

Gulat-1 Şia'yı orijinal kılan bir diğer yönleri de bâtinî din anlayışının İslam'daki önderleri olmalarıdır. Bu noktada onlar, özellikle İslam öncesi Ortadoğu kültürlerindeki heterodoks muhalefet geleneğini ve din anlayışını kullanarak, bu geleneğin geliştirmiş olduğu epistemik ilkelere hareketle İslam'ı yeniden yorumlamışlar ve bâtinî din anlayışının İslam'daki ilk örneğini ortaya koymuşlardır. Onların ortaya koymuş oldukları bu yorum geleneği daha sonraki bâtinî akımlar tarafından geliştirilerek sistematik hale getirilmiştir. Böylece İslam toplumunda kalıcı hale gelen bâtinî yorum geleneği Sünni çevrelerde de tasavvufî yapılar olarak kendisine yer edinmiş ve günümüze kadar varlığını korumuştur.

İslam düşüncesinin kuruluş aşamasında bu kadar önemli bir fonksiyon icra eden Gulat-1 Şia konusuna ülkemiz araştırmacıları tarafından yeterinde ilgi gösterilmemiştir. Gerçi bu konuda

yapılan bazı çalışmalar olmuştur. Bu eserler, ilgili literatürü ortaya koyma ve tarihsel süreci aydınlatma noktasında belli bir mesafe de alınmasını sağlamıştır. Ancak Gulat-1 Şia'nın inanç noktasında tam olarak neyi savunduğu ve İslam öncesi Ortadoğu kültürleriyle ilişkilerinin hangi boyutta olduğu noktasında ciddi bir bilgi boşluğu var olmaya devam etmektedir. Bu noktalardaki bilgi boşluğu Batı'da ve İslam âleminde yapılan çalışmalarda da dikkat çekmektedir.

Gulat-1 Şia'nın doğru bir şekilde anlaşılabilmesi için, onların özellikle İslam öncesi heterodoks Ortadoğu kültürleriyle ilişkilerinin açığa çıkarılmasının ve bunun üzerinden yapılacak bir okumayla da öğretilerinin sağlıklı bir zemine oturtulmasının son derece önemli olduğuna inanmaktayız. Başlangıçta, Gulat-1 Şia'nın Ortadoğu'nun heterodoks kültürleriyle ilişkisini ve bu kültürün İslam'a aktarımında Gulat-1 Şia'nın rolünü açığa çıkarmayı, daha sonra bu kültür üzerinden tarihsel süreçlerini ve inançlarını aydınlatmayı hedefleyen bir çalışma planı yapmıştık. Ancak bir süre sonra böylesi bir çalışmanın çok hacimli olacağını fark ederek, onların Ortadoğu heterodoks kültürleriyle ilişkilerini ayrı bir çalışmaya bıraktık. Bu eserde ise tarihsel süreçlerini ve öğretilerini derli toplu bir şekilde gözler önüne sermeye çalıştık.

Çalışmamız iki ana bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde Gulat-1 Şia'nın tarihsel sürecini imamet anlayışları ekseninde aydınlatmaya çabaladık. Burada imamet ve mehdi anlayışlarının yaşanan tarihsel süreç ve sosyopolitik olaylarla ne kadar yakın bir ilişki içerisinde olduğunu ortaya koymaya çalıştık. Çalışmamızın ikinci bölümünde ise onların öğretilerini tespit etmeye gayret ettik. Şimdiye kadar yazılanlarla kıyasladığımızda, okuyucunun pek çok yeni yaklaşıma şahit olacağını düşündüğümüz bu bölümde, onların öğretilerini sosyopolitik hedefleri ve İslam öncesi Ortadoğu heterodoks çevrelerden aldıklarını düşündüğümüz epistemik ilkeleri çerçevesinde anlamaya ve anlamlandırmaya çalıştık.

Gulat-1 Şia ile ilgili çalışmalarda genellikle, onların dağınık fikirlere sahip olduklarından, ne söylediklerinin belli olmadığından, tutarsız ve çelişkili iddialar öne sürdüklerinden bahsedilir. Çalışmamızın bu tip eserlerden farkı, Gulat-1 Şia'nın bir planı, projesi, epistemolojisi ve hedefleri olan bilinçli bir hareket olduğu tezinden hareket etmiş olmasıdır. Bu doğrultuda onların siyasi süreçleri ve öğretileri anlamlı bir bütün oluşturacak şekilde okuyucuya sunulmuştur. Bu açıdan çalışmamızın derli toplu bir Gulat-1 Şia resmi ortaya koyan ilk eserlerden birisi olduğunu söyleyebiliriz.

Bir araştırmacı için, eseri çocuğu gibidir. Zira bir ürün ortaya koyana kadar, uykusuz geceler, münazaralar, okumalar, iş tutma ve yazma denemeleriyle dolu yorucu bir süreç geçirilir. Her çalışmanın bu anlamda ayrı bir hikâyesi vardır. Bu çalışmanın hikâyesi de aslında doktora tezine başladığım 2003 yılına kadar geriye götürülebilir. O dönemde çalıştığım bâtinî ve İsmailî bir gup olan Karmatîler'in arka planını araştırırken Gulat-1 Şia ile karşılaştım. İslam düşüncesinde ortaya çıkan bâtinî din anlayışının köşe taşının Gulat-1 Şia olduğunu ve bu konuda ciddi bir bilgi boşluğu bulunduğunu anlamam o yıllara kadar geriye gider. O günlerden 2020'li yıllara dek Gulat-1 Şia konusundaki fikirlerimin gelişmesi ve olgunlaşmasında pek çok hocamın ve dostumun katkısı olmuştur. Yaklaşık 17 yıllık bu süreçte ismini tek tek sayamayacağım bu değerli hoca ve arkadaşlarıma sonsuz müteşekkirim. Ancak özellikle bana her anlamda rehberlik eden doktora tez danışmanın Prof. Dr. Hasan Onat'a, yazdıklarını titizlikle okuyarak akademik olgunlaşmamda ciddi katkısı bulunan Prof. Dr. Sönmez Kutlu'ya, Bâtınîlik konusundaki zengin kütüphanesini bana sonuna kadar açan Doç. Dr. Muzaffer Tan'a, her yazdığım çalışmayı titizlikle değerlendiren Doç. Dr. Mehmet Kalaycı'ya hassaten teşekkür etmeliyim. Öte yandan bu çalışmayı okuyarak önemli katkılar sunan Prof. Dr. Metin Özdemir ve Dr. Öğr. Üyesi İsmail Akkoyunlu'ya ayrıca teşekkür etmeliyim. Gerek çalışmayı okuya-

rak katkı sunan, gerekse geç saatlere kadar fakültedeki ofisimde çalışmama hoşgörüyü yaklaşan eşim Ayşegül Avcu'ya; bu eseri ortaya çıkarabilmek için zamanlarından çaldığım evlatlarım Ömer Erdem, Muhammet Eren ve Elif Zülal'e sonsuz müteşekkirim.

Son olarak çalışmanın basımını üstlenen Fecr Yayınları ailesinin değerli ekibine, Tuncer, Hüseyin, Nihat, Tefvik beylere ve Badel hanıma teşekkürü bir borç bilirim.

Mart 2020

Ali AVCU